

Ю. В. Клименко

Переяслав-Хмельницький район

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН (до 1943 — Переяславський) — колишній район, що знаходився у східній частині Київської області. Функції райцентру виконувало м. *Переяслав* (1943—2019 — Переяслав-Хмельницький), що 1975—2020 було обласного значення. П.-Х. р. існував від березня 1923 до липня 2020. Був утворений з Переяславської, Помокельської, Студениківської, Ташанської та Дем'янцівської волостей. 1923—25 — у складі Полтавської, червень—липень 1925 — Київської губерній; 1923—25 — Золотоніської, 1925—30 — Київської округ; від 1932 — Київської обл. 1925 площа р-ну становила 1033,3 квадратних верст, було 28 сільських рад, проживали 78 036 осіб. Жителі потерпали від голодомору 1932—33, зазнали сталінських репресій. Від вересня 1941 до вересня 1943 — під німецькою окупацією. Понад 8 тис. переяславців загинули на фронтах 2-ї світової війни. На території р-ну відбувалися значні бої, зокрема й під час форсування Дніпра. Тут відзначилися Герої Радянського Союзу [Г. Андрющенко](#), [І. Добриков](#), [П. Долбьожкін](#), [М. Єфимцев](#), [А. Каплунов](#), [С. Купріянов](#), [Л. Меньшиков](#), [А. Мірошніченко](#), [М. Морев](#), [П. Назаренко](#), [Р. Новопашин](#), [М. Онучін](#), [В. Орлов](#), [В. Петров](#), [Д. Песков](#), [П. Писклов](#), [Д. Потилицин](#), [Н. Приходько](#), [М. Рижов](#), [О. Романенко](#), [М. Скачков](#), [П. Тертишний](#), [М. Тумакшин](#), [В. Ферапонтов](#), [Р. Шаповал](#), [В. Шелест](#), [Б. Якушев](#) та ін. Межі П.-Х. р. неодноразово змінювалися, зокрема 1962—65 до нього належали сільські ради Баришівського р-ну, с-ще Березань (нині місто Броварського р-ну) та 3 сільські ради Березанського р-ну.

У середині 2010-х рр. площа становила 1456 км², входили Великокаратульська (з селами Мар'янівка, Плєскачі), Вовчківська, Виповзька, Гайшинська (з селами Гребля, Чирське), Гланишівська (з с. Довга Гребля), Горбанівська (з с. Чопилки), Дем'янецька (з с. Харківці), Денисівська, Дівичківська (див. *Дівички*), Єрковецька, Жовтнева (від 2016 — Студениківська; див. *Студеники*), Ковалинська, Козлівська, Лецьківська (з селами Вінинці, Пологи-Чобітки; див. *Лецьки*), Мазінська, Малокаратульська (з селами Воскресенське, Травневе), Переяславська, Полого-Вергунівська (з селами Натягайлівка, Перше Травня), Полого-Яненківська (див. *Пологи-Яненки*), Помоклівська (див. *Помоклі*), Пристромська (з с. Заострів; див. *Пристроми*), Світанківська, Сомководолинська (з с. Соснівка), Соснівська, Стовп'язька (з селами Веселе, Гречаники, Кавказ), Строківська, Ташанська (з с. Положаї; див. *Ташань*), Улянівська (з с. Тарасівка), Хоцьківська, Циблівська (див. *Циблі*), Шевченківська сільські ради (51 сільський населений пункт). За переписом населення 2001,

проживали 36 527 осіб (українців — 96,67 %, росіян — 2,46 %, білорусів — 0,27 %, вірмен — 0,16 %); станом на 1 січня 2020 — 27 019 осіб. 2016 с. Жовтнєве перейменовано на Студеники, с. Леніне — на Довга Гребля, с. Радянське — на Соснівка. Мешканці відстоювали європейські цінності під час Помаранчевої революції (2004) та Революції гідності (2013—14), брали участь в антитерористичній операції та операції Об'єднаних сил на Сході України.

У листопаді 2017 з Дівичківської, Єрковецької, Ковалинської та Стовп'язької сільських рад утворено Дівичківську сільську громаду (262,7 км²); у жовтні того ж року зі Студениківської, Козлівської, Переяславської, Сомководолинської, Соснівської сільських рад — Студениківську сільську громаду (у червні 2020 до неї зараховано Пристромську і Строківську сільські ради, а також села Семенівка та Леляки Баришівського р-ну; 324,9 км²); у липні 2019 з Ташанської, Виповзької, Горбанівської, Денисівської, Малокаратульської, Полого-Вергунівської, Помоклівської, Улянівської та Шевченківської сільських рад — Ташанську сільську громаду (335,4 км²); у червні 2020 з Циблівської, Лецьківської, Полого-Яненківської, Світанківської та Хоцьківської сільських рад — Циблівську сільську громаду (389,5 км²); тоді ж з Переяслав-Хмельницької міської ради обласного значення та Великокаратульської, Вовчківської, Гайшинської, Гланишівської, Дем'янецької, Мазінської сільських рад — Переяславську міську громаду (261 км²). У липні 2020 усі громади Переяславщини зарахували до Бориспільського р-ну.

П.-Х. р. межував з Бориспільським, Баришівським і Яготинським р-нами Київської обл., Канівським, Золотоніським і Драбівським р-нами Черкаської обл. Лежав у межах *Придніпровської низовини*. Поверхня — низовинна слабохвиляста (на південному-сході — плоска) лесова (на півдні — алювіальна) рівнина. Траплялися горби та пасма борової тераси, зокрема Хоцький горб, давньоозерні западини, прохідні долини. Корисні копалини: торф, пісок, глина. На території П.-Х. р. — [Дніпро](#) ([Канівське водосховище](#)) та його притоки *Трубіж* (з [Альтю](#) та [Каранню](#)) і *Супій*. Переважали чорноземи опідзолені та дерново-підзолисті ґрунти, на півдні — чорноземи типові малогумусні, у річкових заплавах — лучні ґрунти, були торфово-болотні ґрунти. 1936 засновано Переяслав-Хмельницьке лісове господарство (Переяславське, Студениківське, Стовп'язьке, Помоклівське та Березанське лісництва, понад 16 тис. га). Основні лісові породи дерев: сосна, вільха, дуб, липа, береза. Території та об'єкти природно-заповідного фонду: загальнодержавного значення — частина *Білоозерського національного природного парку* (Циблівська громада), пам'ятка садово-паркового мистецтва *Ташанський парк*; місцевого — заказники Діброва (створено 1984, 104,2 га), Дубина (1991, 4 га; обидва — Студениківська громада), Степовий (2003, 10 га, Ташанська громада; усі — ботанічні), Стовп'язькі краєвиди (2011, 118,2 га, ландшафтний, Дівичківська громада), пам'ятки природи Вибла могила (1991, 2 га, Студениківська громада), Дніпрово-Яненковий вал (5,6 га; обидві — комплексні), Два товариша (0,2 га), Соболева могила (0,3 га), Урочище Гірка (1,1 га; усі — 2005), Дуб кохання, Ташанківський дуб (обидві — 2018; усі — Ташанська громада), Роблена могила (0,3 га,

Студениківська громада), Три брати (0,5 га, Дівичківська громада; обидві — 2003; усі — ботанічні), Криниця святого Георгія (2005, гідрологічна, Ташанська громада), заповідні урочища Студениківські дубові насадження (1972, 96 га), Болото в урочищі Солонці (1984, 50 га; обидва — Студениківська громада), Крутуха (2005, 9,3 га, Дівичківська громада).

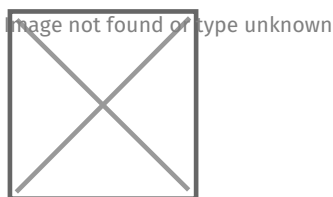
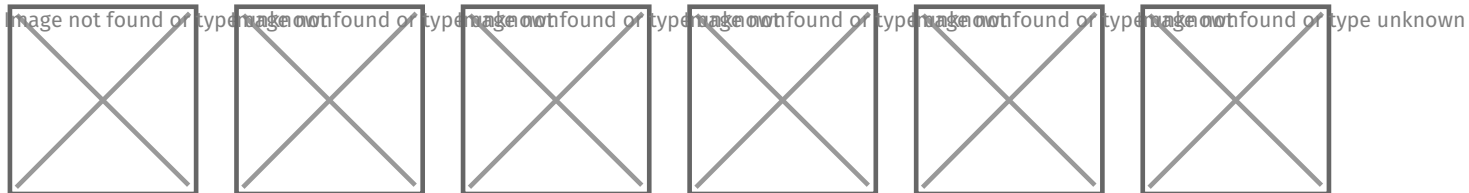
Агропромисловий комплекс спеціалізувався на переробленні сільськогосподарської продукції, рослинництві зерново-овочевому та тваринництві м'ясо-молочного напрямів. Площа сільськогосподарських угідь становила 95 628,2 га, із них ріллі — 80 375,4 га. Значний внесок у розвиток аграрного сектору та харчової галузі зробив керівник групи компаній «Нива Переяславщини» (с. Переяславське), Герой України [О. Мостіпан](#). Протяжність доріг загального користування становила 393,5 км. Проходила автомагістраль Київ—Черкаси. У с. Переяславське — залізнична станція.

У 1-й половині 2010-х рр. функціонували 28 загальноосвітніх шкіл; 39 Будинків культури та клубів, 41 бібліотека; центральна районна лікарня, 4 дільничні лікарні, 3 амбулаторії, 37 фельдшерських і фельдшерсько-акушерських пунктів. Потреби вірян забезпечували 20 православних і декілька протестантських громад. 1925 засновано г. «Змичка» (від 1991 — «[Вісник Переяславщини](#)»). Діяли 247 самодіяльних художніх колективів. Здобули популярність фольклорні ансамблі «Зоряни» (с. Лецьки), «Надвечір'я» (с. Пологи-Чобітки), «Помокляночка» (с. Помоклі), «Червона калина» (с. Вовчків), ансамблі української пісні «Дем'янчанка», «Мальви» (обидва — с. Дем'янці), «Чорнобривці» (с. Гланишів), хор «Дніпрові хвилі» (с. Циблі), театр «Світоч» (с. Світанок) та ін. Поблизу с. Велика Каратуль збереглися залишки Змійових валів, а на його околицях досліджено кургани давньоруського часу; на околицях сіл Мазінки та Харківці виявлено залишки поселень доби бронзи (2 тис. до н. е.), на території с. Помоклі — кургани скіфських часів (6—3 ст. до н. е.) та залишки стародавнього валу, поблизу сіл Циблі, Пристроми і Вовчків — залишки городищ давньоруського часу. Обстежено значну кількість пам'яток трипільської (села Циблі, Веселе, Стоп'яги), зарубинецької та черняхівської культур. Збереглися будинок земської школи у с. Ташань (початок 20 ст.), напівзруйновані Воскресенська церква у с. Воскресенське (1855) та церква св. Іллі у с. Циблі (1861).

Серед видатних уродженців — геолог, академік НАНУ [О. Пономаренко](#) (с. Положаї), вчений-генетик, академік НААНУ [С. Ковтун](#) (с. Харківці), фахівець у галузі рослинництва, член-кореспондент УААН [М. Царенко](#) (с. Помоклі), мовознавець, академік НАПНУ [Л. Мацько](#) (с. Переяславське); фахівець у галузі літакобудування [А. Батрак](#) (с. Дем'янці), фахівець у галузі технології обчислювально-розв'язуючих приладів і пристроїв [В. Вишинський](#) (с. Велика Каратуль), фізики [П. Кондратенко](#), [Л. Черняк](#) (обидва — с. Пристроми), фізико-хімік [А. Крюков](#), провізор [О. Шпичак](#) (обидва — с. Циблі), фахівець у галузі медичних технологій [В. Девко](#) (с. Стоп'яги), фахівець у галузі електронно-променевого плавлення [М. Тригуб](#) (с. Єрківці), фахівець у галузі сталезалізобетонних конструкцій [О. Лапенко](#) (с. Хоцьки), математик, метеоролог [Г. Пірнач](#) (с. Велика Каратуль), геолог [І. Дем'яненко](#) (с. Положаї),

гірничий інженер [С. Ільєнко](#) (с. Студеники), ґрунтознавці [А. Зражевський](#) (с. Пологи-Яненки), [І. Канівець](#) (с. Вінинці), фахівець у галузі землеробства *І. Слюсар* (с. Мазінки), агрономи *К. Третяк* (с. Козлів), *Г. Усик* (с. Хоцьки), економісти [В. Онищенко](#) (с. Циблі), *В. Слюсар* (с. Мазінки), філософ [А. Лой](#) (с. Козлів), історик [Н. Мірза-Авакянц](#) (с. Хоцьки), літературознавець, фольклорист [В. Тищенко](#) (с. Хмельовик); брати поет, краєзнавець [Олег Князенко](#) (с. Велика Каратувль) та поет, перекладач [В. Коломієць](#) (с. Вовчків), поет [І. Коваленко](#) (с. Лецьки), композитор, фольклорист *П. Сениця* та його внук письменник, літературознавець [М. Луговик-Сениця](#) (с. Дем'янці), поетеса, літературознавець [Н. Павлик](#) (с. Пологи-Вергуни), поет, прозаїк, філософ *В. Шовкошитний* (с. Світанок), прозаїк *І. Шпиталь* (с. В'юнище); сестри художниці монументального мистецтва [Г. Самутіна](#) (заслужений художник України) та [С. Самутіна-Болсуновська](#) (с. Ташань), вишивальниця, майстриня декоративного розпису, заслужений майстер народної творчості України [М. Буряк](#) (с. Ковалин), скульптор [В. Бойко](#) (с. Єрківці), скульптор, графік [А. Непорожній](#) (с. Кулябівка), художник театру [М. Данько](#) (с. В'юнище); художник, актор, режисер, народний артист України [О. Білозуб](#) (с. Стовп'яги), актор, заслужений артист України [В. Гриб](#) (с. Вінинці); співачка, народна артистка України *Н. Хоменко* (с. Хоцьки); майстер з виготовлення музичних інструментів, бандурист [Р. Козленко](#) (с. Переяславське); заслужений тренер України (важка атлетика) [М. Вакуленко](#) (с. Виповзки); військовики, Герої Радянського Союзу [О. Губар](#) (с. Дем'янці), [М. Ніколаєнко](#) (с. Пологи-Вергуни), [О. Роман](#) (с. Ковалин).

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Переяслав-Хмельницький район / Ю. В. Клименко// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2025. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-890018>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).